INFORMATIKA DARSLARIDA RAQAMLI AXLOQ ASOSIDA O‘QUVCHILARNI MA’NAVIY-AXLOQIY TARBIYALASH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Ahmadova Kamola Ahmad qizi, Turabova Lobar Xusen qizi
Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti tayanch doktorantlari
https://doi.org/10.5281/zenodo.23509826

Annotatsiya: *Mazkur tezisda informatika darslarida o‘quvchilarni raqamli axloq asosida ma’naviy-axloqiy tarbiyalash metodikasini takomillashtirish masalasi ko‘rib chiqiladi. Xalqaro standartlar (YUNESKO, OECD) tahlili asosida shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, onlayn muloqot odobi, mualliflik huquqi, zararli kontentdan himoyalanish va raqamli iz kabi besh yo‘nalishni o‘z ichiga olgan integratsion metodika taklif etiladi. Metodika 5-sinf “Informatika va axborot texnologiyalari” fani mavzulari bilan bog‘langan holda ishlab chiqilgan.*
Kalit so‘zlar: *raqamli axloq, ma’naviy-axloqiy tarbiya, informatika darsi, raqamli kontent, mediasavodxonlik, raqamli fuqarolik, metodika.*
Аннотация: *В данных тезисах рассматривается вопрос совершенствования методики нравственно-этического воспитания учащихся на уроках информатики на основе цифровой этики. На основе анализа международных стандартов (ЮНЕСКО, ОЭСР) предлагается интеграционная методика, включающая пять направлений: защита личных данных, этика онлайн-общения, авторское право, защита от вредного контента и цифровой след. Методика разработана с привязкой к темам предмета «Информатика и информационные технологии» для 5 класса.*
Ключевые слова: *цифровая этика, нравственно-этическое воспитание, урок информатики, цифровой контент, медиаграмотность, цифровое гражданство, методика.*
Abstract: *This thesis addresses the improvement of the methodology for the moral and ethical education of students in informatics lessons on the basis of digital ethics. Drawing on an analysis of international standards (UNESCO, OECD), an integrative methodology is proposed comprising five directions: protection of personal data, online communication etiquette, copyright and intellectual property, protection from harmful content, and digital footprint and responsibility. The methodology is designed to align with the topics of the 5th-grade “Informatics and Information Technologies” curriculum.*
Keywords: *digital ethics, moral and ethical education, informatics lesson, digital content, media literacy, digital citizenship, methodology.*

Zamonaviy raqamli davrda bolalar va o‘smirlarning katta qismi vaqtini internet, ijtimoiy tarmoqlar va turli raqamli platformalarda o‘tkazmoqda. Bu jarayon, bir tomondan, ta’lim imkoniyatlarini kengaytirsa, ikkinchi tomondan, nazoratsiz va sifatsiz raqamli kontentning yoshlar ongi, qadriyatlar tizimi va xulq-atvoriga salbiy ta’sir ko‘rsatish xavfini keltirib chiqarmoqda. Shu sababli O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda raqamli makonda shaxsni tarbiyalash masalasiga davlat siyosati darajasida alohida e’tibor qaratilmoqda — jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 15-maydagi PQ-183-sonli “Bolalar uchun mo‘ljallangan milliy kontentlar yaratish va ularni ommalashtirishni qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori buning yorqin dalilidir.

Shu bilan birga, umumta’lim maktablarida bevosita raqamli texnologiyalar bilan ishlashni o‘rgatuvchi fan — informatika va axborot texnologiyalari — bu borada alohida salohiyatga ega. Afsuski, amaliyotda informatika darslari asosan texnik ko‘nikmalarni (dastur bilan ishlash, algoritmlash, kod yozish) shakllantirishga yo‘naltirilgan bo‘lib, o‘quvchilarda raqamli axloq, mas’uliyat va mediasavodxonlik kabi ma’naviy-axloqiy fazilatlarni tizimli tarzda shakllantirish masalasi ikkinchi darajali bo‘lib qolmoqda. Mazkur tezisda informatika darslari jarayonida o‘quvchilarni raqamli axloq asosida ma’naviy-axloqiy tarbiyalash metodikasini takomillashtirish masalasi ko‘rib chiqiladi.

Xalqaro tajribada raqamli fuqarolik (digital citizenship) va raqamli savodxonlik (digital literacy) tushunchalari keng tadqiq etilgan. YUNESKO va Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) tomonidan ishlab chiqilgan yondashuvlarda raqamli kompetensiya nafaqat texnik ko‘nikmalar, balki axborot xavfsizligi, mualliflik huquqiga hurmat, onlayn muloqot odobi va tanqidiy fikrlash kabi axloqiy-ijtimoiy komponentlarni ham o‘z ichiga olishi ta’kidlanadi. Xususan, OECD tomonidan ishlab chiqilayotgan PISA 2025 “Raqamli dunyoda o‘rganish” (Learning in the Digital World) baholash yo‘nalishi o‘quvchilarning nafaqat raqamli vositalardan foydalanish ko‘nikmasini, balki ularning raqamli muhitdagi mas’uliyatli xulq-atvorini ham baholashga qaratilgani diqqatga sazovordir.

Mahalliy pedagogika fanida ham so‘nggi yillarda raqamli madaniyat va axborot xavfsizligi masalalari faol o‘rganilmoqda. Shu bilan birga, mavjud tadqiqotlarning aksariyati raqamli madaniyatni umumiy tarzda, alohida fan sifatida emas, balki keng ma’noda tahlil qiladi; informatika darslarining o‘quv dasturi doirasida, mavzuma-mavzu asosida raqamli axloq elementlarini integratsiya qilishning aniq metodikasi hali yetarlicha ishlab chiqilmagan. Aynan shu bo‘shliq mazkur tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi.

Tadqiqot doirasida informatika darslarida raqamli axloqni singdirishning quyidagi besh asosiy yo‘nalishi (moduli) ishlab chiqildi: birinchidan, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish odobi — o‘quvchilarga shaxsiy va boshqa insonlarning ma’lumotlarini (parol, manzil, surat va h.k.) himoya qilish zarurati va usullarini o‘rgatish; ikkinchidan, onlayn muloqot odobi (netiket) — ijtimoiy tarmoqlar va messenjerlarda hurmatli, mas’uliyatli muloqot qoidalari; uchinchidan, mualliflik huquqi va intellektual mulkka hurmat — boshqalarning matni, rasmi, dasturiy mahsulotidan foydalanishda axloqiy-huquqiy me’yorlarga rioya qilish; to‘rtinchidan, zararli va noto‘g‘ri kontentdan himoyalanish — shubhali, yolg‘on (dezinformatsiya) va zararli kontentni aniqlash hamda undan saqlanish ko‘nikmalari; beshinchidan, raqamli iz va mas’uliyat — internetda qoldirilgan har qanday harakatning izi (raqamli iz) qolishi va buning uzoq muddatli oqibatlari haqida tushuncha shakllantirish.

Har bir modul 5-sinf “Informatika va axborot texnologiyalari” fani o‘quv dasturidagi mos mavzular bilan bog‘langan holda taqdim etiladi — masalan, “Internet va qidiruv tizimlari” mavzusi o‘rganilayotganda zararli kontentdan himoyalanish va axborotning ishonchliligini tekshirish masalalari, “Matnlar bilan ishlash” mavzusida esa mualliflik huquqiga hurmat masalasi integratsiya qilinadi. Bunday yondashuv alohida “axloq darsi” kiritish o‘rniga, mavjud dars mazmuni ichida tabiiy tarzda tarbiyaviy komponentni kuchaytirishga imkon beradi.

Metodik jihatdan, har bir modul doirasida quyidagi usullardan foydalanish tavsiya etiladi: muammoli vaziyatlarni tahlil qilish (case-study), rolli o‘yinlar, kichik guruhlarda munozara, hamda real hayotiy vaziyatlarga asoslangan amaliy topshiriqlar. Bu usullar o‘quvchida nafaqat nazariy bilim, balki amaliy xulq-atvor ko‘nikmalarini ham shakllantirishga xizmat qiladi.

Taklif etilgan metodikaning samaradorligini aniqlash maqsadida umumta’lim maktablari 5-sinf o‘quvchilari ishtirokida tajriba-sinov ishlari o‘tkazilishi rejalashtirilgan. Tajriba va nazorat guruhlari tanlanib, dastlabki va yakuniy so‘rovnomalar, kuzatuv kartalari hamda o‘quvchilarning amaliy vaziyatlarga munosabatini baholovchi topshiriqlar orqali metodikaning ta’sirchanligi miqdoriy va sifat jihatdan baholanadi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli kontentning shaxs tarbiyasiga ta’sirini ijobiy yo‘nalishga burish — nafaqat davlat siyosati, balki aniq pedagogik metodikalar darajasida ham izchil ishni talab qiladi. Informatika darslari, o‘zining tabiati bilan, raqamli axloqni singdirish uchun eng qulay va tabiiy maydon hisoblanadi. Mazkur tezisda taklif etilgan besh yo‘nalishli integratsion metodika xalqaro standartlar (YUNESKO, OECD yondashuvlari)ni milliy o‘quv dasturi sharoitiga moslashtirgan holda, o‘quvchilarda raqamli axloq va mas’uliyat hissini tizimli tarzda shakllantirishga xizmat qiladi. Kelgusida mazkur metodikaning amaliy samaradorligi tajriba-sinov natijalari asosida chuqur tahlil qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi Qonuni. – 2003-yil 11-dekabr.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Bolalar uchun mo‘ljallangan milliy kontentlar yaratish va ularni ommalashtirishni qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-183-son qarori. – 2025-yil 15-may.
3. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – T.: “O‘qituvchi” nashriyoti, 2018. – 176 b.
4. Jo‘rayev R.H. Ta’lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish. – T.: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2019. – 198 b.
5. UNESCO. Digital Kids Asia-Pacific: Insights into Children’s Digital Citizenship. – Bangkok: UNESCO Publishing, 2019.
6. OECD. PISA 2025 Learning in the Digital World: Assessment Framework. – Paris: OECD Publishing, 2025.
7. International Society for Technology in Education (ISTE). ISTE Standards for Students. – Washington: ISTE, 2016.